

УДК 332.14 (477.64)

Т. В. Бут,
аспірант кафедри менеджменту,
Запорізький національний технічний університет,
м. Запоріжжя

ВИБІР МЕТОДІВ ДІАГНОСТУВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Досліджено основні положення методів діагностики розвитку регіону. Обґрунтовано, що методологічною базою діагностики розвитку економіки регіону є когнітивний підхід, за допомогою якого визначено структурно-логічну схему проведення оцінки розвитку економіки регіону. Проаналізовано переваги і недоліки існуючих регіональних методів, застосованих для оцінки та аналізу регіонального розвитку сфер життєдіяльності регіону, обґрунтовано застосування когнітивного моделювання.

Ключові слова: діагностика, когнітивне моделювання, балансовий, картографічний методи, агрегатне індексування.

Дослідження регіональних соціально-економічних процесів вимагає створення методики, котра включала б низку методів аналізу розвитку і прогнозу економіки регіону. Основна мета аналізу розвитку економіки регіону – здійснення діагностики соціально-економічних процесів регіону з метою виявлення відповідності їх характеру й інтенсивності ознакам. Для досягнення цієї мети повинні бути сформовані наступні завдання: підвищення ефективності використання бюджетних інвестиційних ресурсів, формування оптимальних територіальних, галузевих і інших напрямів інвестиційних потоків, створення сприятливого інвестиційного клімату, планування розвитку економіки регіону, формування і удосконалення механізму розвитку економіки регіону. Складність проблем розвитку економіки регіону полягає у недостатньому вивченні традиційного методологічного інструментарію діагностики функціонування економіки регіону. Зокрема, в сучасних умовах господарювання розпізнавання, визначення характеру, ознак, виявлення причин відхилень у розвитку економіки регіону здійснюються за допомогою діагностики, яка є засобом, методом і інструментарієм дослідження. Актуальність даної проблематики полягає в тому, що розроблення нових підходів до дослідження розвитку

економіки регіону дає змогу усунути наявні вади й підвищити ефективність діяльності розвитку економіки регіону.

Питанням діагностики розвитку як функціональної складової механізму управління, що є методологічним інструментом для з'ясування причин та можливих наслідків від збереження існуючих тенденцій, прогнозування найважливіших процесів в економіці, приділяв увагу вчений Г. Балабанов [1]. Методичні підходи до оцінки економічних процесів вивчали О. Свеженцев [2], А. Котляр і О. Грубляк [3]. Існуючі підходи та методи оцінки регіонального розвитку, серед яких обґрунтовано застосування методу когнітивного моделювання, досліджував О. Лук'яненко [4]. Вивченню проблематики підходів оцінки регіонального розвитку методом когнітивного моделювання присвятили свої праці такі вчені, як А. Кочкаров [5], Г. Горелова, Е. Захарова, Л. Гініс [6] та ін.

Метою статті є обґрунтування методологічного інструментарію діагностики розвитку економіки регіону.

На початку пізнання економічних явищ і процесів визначимо категоріальний апарат розвитку економіки регіону. Розвиток – це процес сукупних змін у соціально-економічній системі, який направлений на його перехід до нового якісно-кількісного стану у часі під впливом факторів внутрішнього й зовнішнього середовища. [7, с. 37]. Економічний розвиток – це процес та результат творчого пізнання та діяльності народу як єдиного, гармонізованого цілого, спрямований на покращення людського життя та існуючого світу [8]. До 70-х рр. ХХ ст. регіональний розвиток переважно розглядався як чисто економічне явище. Як зазначає Т. Максимова, «розвиток економіки регіону» – це необоротна, спрямована, закономірна зміна у функціонуванні продуктивних сил регіону, що здійснюється в системі суб'єкт-об'єктних відносин, які складаються з приводу досягнення і підтримки пропорційної взаємодії факторів і умов, реалізованих за допомогою адекватних регулятивно-управлінських механізмів, які має визначене інституціональне середовище [9, с. 75]. У цьому контексті сутність регіонального розвитку розкривається змістом основних форм його прояву як головної мети управління

регіональними системами, сукупністю якісних змін структурних елементів регіональних систем, умовами формування їхніх потенційних можливостей, критерієм ефективності функціонування регіону, факторами економічного росту, як найважливішого джерела підвищення рівня і якості життя населення.

Тобто, дослідження методологічного інструментарію розвитку економіки регіону можливе за допомогою діагностики. Адже діагностика дає змогу виявити негативні аспекти і тенденції розвитку економіки регіону та дослідити проблемні питання функціонування та розроблення засобів забезпечення розвитку економіки регіону. Так, вчені О. Гетьман і В. Шаповал під «діагностикою» розуміють спосіб розпізнавання соціально-економічної системи за допомогою реалізації комплексу дослідницьких процедур і виявлення в них слабких ланок і «вузьких місць», який відноситься до методів непрямих досліджень» [10, с. 9].

Загальна схема дослідження діагностики розвитку економіки регіону включає проведення двох видів аналізу: якісного та кількісного (рис. 1).

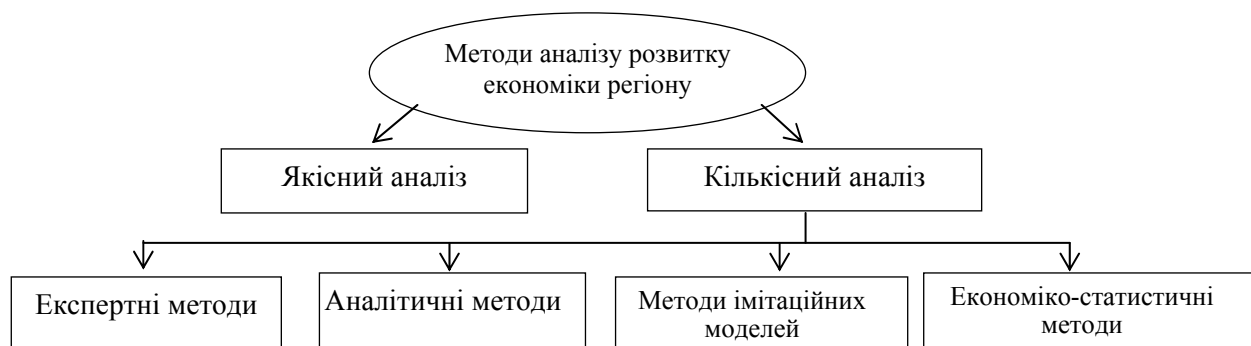

Рис. 1. Методи аналізу розвитку економіки регіону

У літературі зазначено, що якісний аналіз – це оцінка умов виникнення ризиків і визначення їхнього впливу на розвиток економіки регіону [2, с. 91]. Призначення кількісного аналізу полягає в чисельному вимірі впливу факторів на розвиток економіки регіону.

У дослідженнях регіонального розвитку використовується широкий комплекс наукових методів, найважливіші з яких наведено далі:

1. Системологічний підхід. Даний підхід до дослідження регіональних систем заснований на дослідженні регіону як соціально-економічної системи,

тобто сукупності складають цю систему елементів (підсистем) та їх взаємозв'язків один з одним, що виявляються у відносинах з приводу виробництва, обміну, розподілу і споживання. Вивчення подібних соціально-економічних систем з позицій системного підходу вимагає обов'язкового застосування деяких спеціальних прийомів дослідження, наприклад, дослідження складу і ролі керуючої підсистеми, декомпозиції системи управління.

2. Організаційний підхід до дослідження розвитку економіки регіону доповнює і розвиває системологічний підхід, враховує не тільки суперечливий характер цілей його елементів, а й те, що в організаційних системах управління здійснюється в трьох формах: 1) як цільове вплив; 2) як самоорганізація 3) як організаційний порядок.

3. Суб'єктно-функціональний підхід до оцінки розвитку економіки регіону дозволяє диференціювати його функції і синтезувати таке поняття: регіон – це державно-територіальне утворення має адміністративні кордони (іноді й державні кордони для прикордонних територій) та органи управління, в якому забезпечуються: Якість і рівень життя населення; умови ведення та розвитку підприємництва; використання, відтворення і оновлення територіального потенціалу (економічного, соціального, природно-ресурсного, науково-технічного, інноваційного, культурного) в інтересах живе і майбутнього поколінь в рамках єдиного національного простору.

4. Метод систематизації. Він пов'язаний з поділом досліджуваних явищ (виходячи з цілей дослідження) та обраних критеріїв на сукупності, що характеризуються певною спільністю і відмінними ознаками. Йдеться про такі прийоми, як класифікація, типологія, концентрація та ін.

5. Балансовий метод. Даний метод дослідження регіональних систем полягає в складанні регіональних балансів. Він дозволяє вибрати правильні співвідношення між галузями спеціалізації ринкової економіки регіону і галузями, які доповнюють територіальний комплекс, матеріальну і соціальну інфраструктуру регіону. Складання галузевих і регіональних балансів дозволяє визначити рівень комплексного розвитку регіонів, наявності в їх розвитку диспропорцій. Даний підхід також необхідний з метою розробки раціональних міжрайонних зв'язків.

6. Метод економіко-географічних досліджень. Цей метод підрозділяється на три складові частини: регіональний метод (дослідження шляхів формування і розвитку територій, вивчення розвитку і розміщення суспільного виробництва в регіональному розвитку), галузевої метод (дослідження шляхів формування та функціонування галузей економіки у географічному аспекті, вивчення розвитку і розміщення загальнодержавного виробництва в галузевому розрізі) і місцевий метод (дослідження шляхів формування і розвитку виробництва окремого міста, села; вивчення розвитку і розміщення виробництва за його первинним осередкам).

7. Картографічний метод. Даний метод використовують для дослідження закономірностей просторового розміщення сільськогосподарського і промислового виробництва, їх взаємозв'язків, залежностей і розвитку. Новими об'єктами картографічного методу є розміщення інновацій, телекомунікаційних та комп'ютерних систем, розвиток реструктуризованих та конверсійних промислово-технологічних комплексів.

8. Методи соціологічних досліджень. Вони включають: стандартизовані інтерв'ю, індивідуальні співбесіди з представниками різних галузей і сфер соціально-економічного комплексу регіону; контент-аналіз інтерв'ю й публічних виступів керівної еліти регіонів, вчених і фахівців і т.д.

9. Агрегатне індексування займає центральне місце серед методів регіональної діагностики [1; 11] і широко застосовується на практиці для оцінки поточного стану територій. Сутність такого підходу полягає у побудові узагальнюючого показника, який дозволяє виявляти взаємний вплив параметрів економічного та соціального розвитку, характер і ступінь міжрегіональної диференціації та особливості її динаміки, тип економічного зростання тощо.

10. Методика підготовки масивів зіставних регіональних індикаторів і міжрегіональних порівнянь, прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів, комплексної оцінки впливу державної політики на розвиток територій, аналізу просторових трансформацій в рамках різних сценаріїв розвитку економіки.

11. Методи багатовимірної класифікації, зокрема – кластерного аналізу. Його метою є вивчення структури системи та виділення груп однорідних об'єктів на основі визначених критеріїв подібності [12, с. 427]. Таким чином, до

одного кластера увійдуть об'єкти, значення показників яких наближаються один до одного. Після того, як групу утворено, для кожної з них розраховуються середні значення усіх показників, що дозволяє оцінити, наскільки вони відрізняються один від одного. Застосування такого підходу забезпечує врахування значного масиву вихідних даних для виявлення структури системи, а також дозволяє відмовитись від використання узагальнюючого показника, вибір якого завжди тією чи іншою мірою є суб'єктивним, що суттєво впливає на отримані результати.

12. Економіко-статистичні методи оцінки розвитку економіки регіону передбачають вивчення статистики втрат і прибутків за допомогою таких показників, як дисперсія, середньоквадратичне відхилення. За допомогою статистичного методу на основі розрахунку дисперсії, середньоквадратичного відхилення і коефіцієнта варіації можна оцінити розвиток економіки регіону. Однак, статистичні методи не забезпечують оцінку розвитку в умовах обмеженості інформації.

13. Особливе місце серед методів дослідження регіонального розвитку займає група методів економіко-математичного моделювання, а саме: моделювання територіальних пропорцій розвитку економіки регіону, моделювання по галузях господарства регіону, моделювання формування господарських комплексів регіону, когнітивне моделювання. З використанням сучасних електронних засобів даний метод дозволяє з мінімальними витратами праці і часу обробляти величезний і різноманітний статистичний матеріал, різні вихідні дані, що характеризують рівень, структуру, особливості соціально-економічного розвитку регіону. Крім того, він дає можливість вибирати оптимальні рішення, оптимальні варіанти, моделі у відповідності з тими цілями, які поставлені перед регіональним дослідженням.

Когнітивне моделювання – це підхід, заснований на уявленні модельованої системи в вигляді зовнішнього орієнтованого графа з поширюваним по ньому імпульсом. Цей підхід використовується для моделювання регіональної соціально-економічної системи в умовах зовнішніх впливів, а також може бути використаний для діагностики розвитку металургійного комплексу. Користь і

практичність такого підходу полягає у визначенні низки сценаріїв, за якими розвиватиметься система при різних зовнішніх впливах.

Когнітивне моделювання є одним з найважливіших методів дослідження в багатьох галузях сучасної науки. Інтенсивний розвиток економіки регіонів характеризується такими основними трансформаційними тенденціями, як посилення міжрегіональної соціально-економічної диференціації (асиметрії), переплетення процесів внутрішньодержавної міжрегіональної інтеграції та дезінтеграції, підвищення рівня диспропорції у розвитку окремих регіонів, виникнення значних відмінностей у галузевій структурі економічних систем різних регіонів. У зв'язку з цим доцільним є застосування інструментарію когнітивного моделювання для вирішення практичних проблем управління економікою регіону, а саме: у регіональному ситуаційному аналізі, розробці прогнозів, імітації наслідків здійснення соціально-економічних заходів на регіональному рівні, обґрунтуванні параметрів фінансово-економічних механізмів. Когнітивний підхід до аналізу та моделювання економічної ситуації в регіоні дозволяє дати формальний опис його внутрішньої структури різних процесів, що протікають у ньому (економічних, політичних, соціальних), а також їх взаємодію з зовнішнім середовищем, виявити можливі загрози і, таким чином, приймати адекватні управлінські рішення.

Дослідити регіон з метою побудови прогнозних сценаріїв можливо шляхом розв'язання прямої задачі когнітивного моделювання та визначення з її допомогою прогнозних значень індикаторів кожної з сфер розвитку регіону без управлінського втручання. Когнітивні моделі будуються експертом (групою експертів) у конкретній предметній області на підставі теоретичної, статистичної, експертної та іншої інформації про об'єкт дослідження. Вважається, що адекватність моделі визначається повнотою продукції вихідних знань, модель може уточнюватися в процесі дослідження та застосування, будучи сама джерелом структурованих знань. Когнітивна модель – це структура знань, це графічне і формалізоване представлення зв'язків між концептами (поняттями, факторами, показниками). Визначальним «зручним» властивістю когнітивних моделей є їх візуальне

уявлення. Наведений приклад (рис. 2) – лише невелика ілюстрація можливостей дослідження поведінки складної системи по використовуваних моделям за допомогою програмної системи когнітивного моделювання. Але навіть з цього прикладу видно, що без відповідного математичного та програмного інструменту вельми складно передбачити, що відбуватиметься через деякий час зі складною багатокомпонентною системою розвитку економіки регіону.

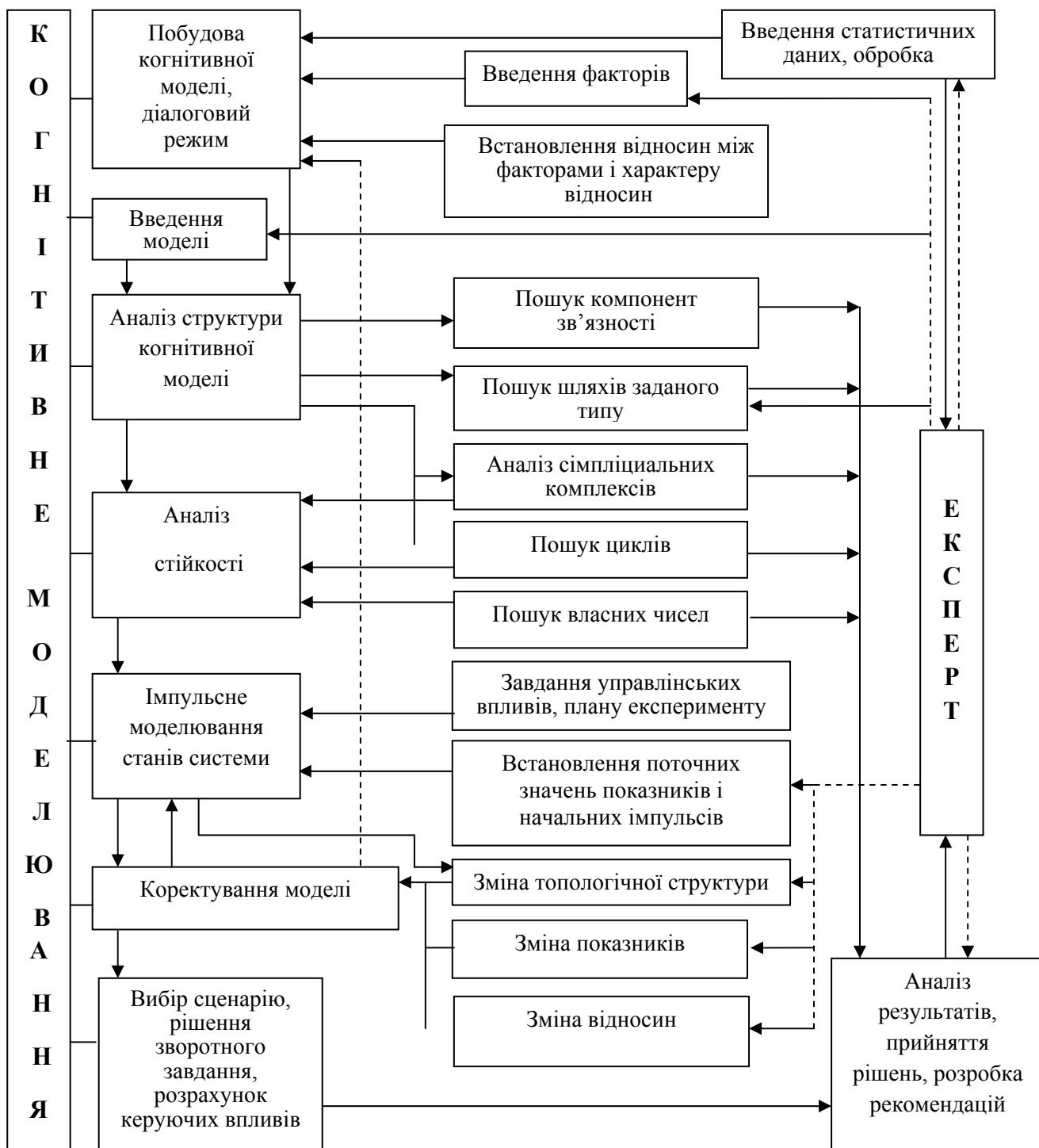

Рис. 2. Програмна система когнітивного моделювання [6]

Таким чином, можна зазначити, що в результаті проведених досліджень, універсальною схемою діагностики розвитку економіки регіону запропоновано вважати побудову такого оптимального методу, як когнітивне моделювання, застосування якого вважаємо як ефективний інструментарій для розробки комплексу управлінських впливів на сфери регіонального розвитку з метою підвищення його стійкості. Як наслідок – відбувається оцінка проблемної ситуації. Контури моделі, базові поняття визначають критерії, показники, індикатори для оцінки не тільки якісних змін у економічних процесах, але й кількісних.

У результаті дослідження проаналізовано переваги і недоліки існуючих регіональних методів, застосованих для оцінки та аналізу регіонального розвитку сфер життєдіяльності регіону, обґрунтовано застосування когнітивного моделювання, яке у подальшому дослідженні даної проблематики буде застосоване для дослідження особливостей оцінювання розвитку металургійного комплексу регіону.

Список використаних джерел:

1. Балабанов Г. В. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект / Г. В. Балабанов, В. П. Нагорна, О. М. Нижник. – К. : Міленіум, 2003. – 404 с.
2. Свеженцев О. О. Методичні підходи до кількісної оцінки інвестиційного ризику / О. О. Свеженцев // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». – 2012. – № 6. – С. 89 – 94.
3. Котляр А. Б. Сутність фінансових ризиків підприємства та методичні підходи до їх оцінки у процесі прийняття фінансово-інвестиційних рішень / А. Б. Котляр, О. М. Грубляк // Кримський економічний вісник. – 2013. – № 1. – С. 63–65.
4. Лук'яненко О. І. Аналіз методів оцінки стійкості регіонального розвитку / О. І. Лук'яненко // Кримський економічний вісник. – 2013. – № 1. – С. 103–105.
5. Кочкаров А. А. Когнитивное моделирование региональных социально-экономических систем / А. А. Кочкаров, М. Б. Салпагаров // Журнал Управление Большими Системами : сб. тр. – Вып. № 16/2006. – С. 137–145.
6. Горелова Г. В. Когнитивный анализ и моделирование устойчивого развития социально-экономических систем / Г. В. Горелова, Е. Н. Захарова, Л. А. Гинис. – Ростов н/Д. : Изд-во Рост. ун-та, 2005. – 288 с.
7. Запасна Л. С. Економічна сутність розвитку підприємства [Електронний ресурс] / Л. С. Запасна. – Режим доступу : <http://www.masters.donntu.edu.ua/2011/iem/bashkevich/library/tez8.htm>.
8. Благодетелева-Вовк С. Л. Про суть понять «економічний розвиток» та «економічне зростання» [Електронний ресурс] / С. Л. Благодетелева-Вовк. – Режим доступу : <http://exsolver.narod.ru/Artical/Ecotheory/ecterms.html>.
9. Максимова Т. М. Формування механізму діагностування та прогнозування економічного і соціального розвитку регіонів : дис. ... д.е.н. : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Т. М. Максимова. – Луганськ, 2004. – 446 с.
10. Гетьман О. О. Економічна діагностика : навч. посіб. / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007. – 307 с.

11. *Максимова Т. С.* Методичні підходи щодо оцінки стійкості розвитку соціально-економічних регіональних систем / Т. С. Максимова // Вісник Національної академії державного управління. – 2004. – № 2. – С. 300–304.

12. *Радзішевська Є. Б.* Елементи медичної статистики. Лекція 9. Багатовимірний статистичний аналіз / Є. Б. Радзішевська, М. І. Пилипенко, В. Г. Конігавко // Український радіологічний журнал. – 2002. – № 10. – С. 426–429.

***Booth T.* Selection methods of diagnosing regional economic development.**

The basic position of diagnostic methods development. Proved that the methodological basis of diagnosis of the regional economy is a cognitive approach by which defined structural logic circuit evaluation of the regional economy. The advantages and disadvantages of existing regional methods used to estimate and analyze the regional development of areas of life in the region, Application of cognitive modeling.

Key words: diagnosis, cognitive modeling, balance, cartographic methods, aggregate index.

***Бут Т. В.* Выбор методов диагностики развития экономики региона.**

Исследованы основные положения методов диагностики развития региона . Обосновано, что методологической базой диагностики развития экономики региона является когнитивный подход, с помощью которого определены структурно-логическую схему проведения оценки развития экономики региона. Проанализированы преимущества и недостатки существующих региональных методов, применяемых для оценки и анализа регионального развития сфер жизнедеятельности региона, обосновано применение когнитивного моделирования.

Ключевые слова: диагностика, когнитивное моделирование, балансовый, картографический методы, агрегатное индексирование.